

TOMKÓ ZOLTÁN

zoltan.tomko93@gmail.com
történész

Kalapács és üllő között: Christian Schesaeus *Ruina Pannonica*-ja

Between Hammer and Anvil: The *Ruina Pannonica* of Christian Schesaeus

ABSTRACT

In 1571, Christian Schesaeus (1535?–1585) published his most important work, the four-book historical account entitled *Ruina Pannonica*, in Wittenberg. This verse work covers the history of Hungary from 1540 until 1552. The Wittenberg edition also contains the three-book *Historia de bello Pannonico* about Suleiman I's final campaign in Hungary, which took place in 1566. Centuries later manuscripts were found containing five books which were identified as books V-VIII and XII of the *Ruina Pannonica*. Josef Trausch proposed that the apparently missing books IX-XI were in fact the three books of the *Historia de bello Pannonico*. István Hegedűs even asserted that from the beginning Schesaeus wanted to write a great *epos* in twelve books on the model of Vergil's *Aeneid*, centering around the life and rule of John II (1540-1571). He also viewed Schesaeus as a precursor of transylvanianism. On the basis of these assumptions, Ferenc Csonka, the editor of the Schesaeus corpus, published a twelve-book edition of the *Ruina Pannonica*. Péter Kulesár argued that this editorial decision was problematic on several grounds, holding that while Schesaeus did have the intention of expanding his work, he never completed this project. In this paper, I argue that the four books of the *Ruina Pannonica* published in Wittenberg constitute a complete work with its own cohesive message and objectives, that the original idea has certainly not been to write a long work covering the period from 1540 until 1571 and concentrating on John II, who was still alive when the work was written, and that Schesaeus can hardly be considered a precursor of transylvanianism.

KEYWORDS

historiography, humanism, transylvanianism

DOI 10.14232/belv.2021.2.3

<https://doi.org/10.14232/belv.2021.2.3>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Tomkó Zoltán (2021): Kalapács és üllő között: Christian Schesaeus *Ruina Pannonica*-ja. *Belvedere Meridionale* vol. 33. no. 2. 56–71. pp

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

Bár a 16. század viharos eseményei hatására Magyarországon többen is koruk történetének megírására adták a fejüket, az elkészült, a korábbi korokhoz képest kifejezetten nagyszámú művek többsége kiadásra nem került és évszázadokig csak kéziratként létezett. Ez alól kivételt képez a 16. század egyik legelhanyagoltabb humanista szerzőjének, a medgyesi származású Christian Schesaeusnak (1535?–1585) verses formában megírt kortörténeti munkája, mely még a szerző életében megjelent.¹ A Wittenbergben 1571-ben kiadott kötet két részből áll, egyrészt a *Ruina Pannonica* négy könyvből (*Rvinae Pannonicae libri qvatvor: continentes statvm reipvb: et religionis in Vngaria, Transylvania vicinisque regionibus imperante Ioanne Secundo Electo Rege Vngariae*), mely Szapolyai János 1540-ben bekövetkezett halálától az egri vár 1552-es sikeres védelméig tárgyalja az eseményeket, másrészt pedig ennek mintegy kiegészítéseként a *Historia de Bello Pannonico* három könyvből (*Historia de bello Pannonico Solymanni Imperatoris Turcorum vltimo, Iulae et Zygethi expugnationem continens*), mely I. Szulejmán szultán utolsó, 1566-os magyarországi hadjáratának történetét meséli el.² A borítón szerepel még egy rövid idézet Jeremiás könyvének ötödik fejezetéből, maga a kötet pedig a *Ruina Pannonica*-n és a *Historia de Bello Pannonico*-n kívül tartalmaz még egy verses ajánlást Forgách Ferenc erdélyi kancellárnak, egy Báthory István erdélyi vajdának címzett ajánlólevelet, valamint néhány más, szintén erdélyi szerzők tollából származó rövid verset, melyek egy ógörög vers kivételével mind latinul íródtak.

¹ A szerző életével kapcsolatban az eddigi legteljesebb áttekintés a Csonka Ferenc-féle kritikai kiadás bevezetéseként jelent meg: CSONKA 1979. 11–17.

² SCHESAEUS 1571.

Schesaeus *Ruina Pannonica*-ja egy második kiadást is megért a 18. század végén a *Scriptores Rerum Transsilvanarum* sorozat részeként.³ Joseph Karl Eder 1797-es nagyszebeni kiadásának alapja ugyan a wittenbergi kiadás volt, de Eder csak a *Ruina Pannonica* négy könyvét jelentette meg, minden mást pedig elhagyott. Ez nem csak az 1571-es kötet végén található verseket és a *Historia de bello Pannonico*-t érinti, hanem a Forgáchnak és Báthorynak írt ajánlásokat, valamint a borítón megadott Jeremiás-idézetet is. Ezek helyett viszont a nagyszebeni kiadás tartalmaz egy bevezetőt a szerző életéről és az akkoriban ismert műveiről, a műhöz fűzött történelmi és filológiai jegyzeteket, valamint egy Erdély történelmével és közjogi helyzetével kapcsolatos tanulmányokat és dokumentumokat magában foglaló függelék.

Az Eder-féle kiadás is jól mutatja, hogy a két költeményt, bár eredetileg ugyanabban a kötetben jelentek meg, különböző címük és tematikájuk miatt egymástól független műveknek tekintették még kétszáz évvel eredeti megjelenésük után is. Ezt a helyzetet a későbbiekben alapvetően változtatta meg egy a 17. században élt medgyesi származású lelkész és történétíró, David Hermann kéziratban fennmaradt *Transylvanicarum Rerum Annales Ecclesiastici* című munkája, melyben Schesaeus műveivel kapcsolatban a következőket állítja:

„Scripsit inter varia Epigrammata, et Pannonicarum Ruinarum libros duodecim: e quibus sex Witeb. missos, ibidem typis publicavit non sine laude: reliquos sex occasione publica legationis in Poloniam per Magnificum Kendium Stephano Regi obtulit Anno 84, Anno sequente 1585 fatis concessit. Vir apud posteros non tacendus.”⁴

Hermann szerint tehát Schesaeus irodalmi hagyatéka többek között epigrammákból, valamint a *Ruina Pannonica* tizenkét könyvéből áll. Ebből hatot Wittenbergben kiadatott, a maradék hatot pedig egy lengyelországi követség alkalmával küldte el 1584-ben az akkor már lengyel király Báthory Istvánnak, majd egy évvel később elhunyt. Alighanem Johann Seivert – aki egyébként Eder kortársa volt – akadt rá először erre az utalásra, melyet meg is említ 1785-ös Pozsonyban megjelent művében, így tehát maga az információ már tizenkét évvel Eder kiadása előtt is elérhető volt. Azt viszont fontos megemlíteni, hogy maga Seivert Hermann közlését tévesnek tartotta és csak annyit fűzött hozzá, hogy a *Ruina Pannonica*-nak Wittenbergben nem hat, hanem csak négy könyve jelent meg.⁵ Hermann közlését egyébként Eder is ismerte, de – talán Seivert hatására – szintén úgy vélte, hogy Wittenbergben csak négy könyv jelent meg, a *Historia de bello Pannonico* három könyvét pedig önálló műnek tekintette.⁶

Ez a helyzet úgy száz évvel később is csak részben változott meg. Josef Trausch, az erdélyi német írókkal foglalkozó *Schriftsteller-Lexikon* szerzője nem csak a Wittenbergben megjelent könyveket ismerte, hanem a kéziratban fennmaradt V-VIII. és XII. könyvet is. A mű tartalma alapján a hiányzó IX-XI. könyvnek az 1566/67-es eseményeket kellett volna tárgyalnia, ezért Trausch arra a következtetésre jutott, hogy ezek a részek nem vesztek el, hanem valójában a már Wittenbergben kiadott *Historia de bello Pannonico* három könyve felel meg a *Ruina Pannonica* IX-XI. könyvének.⁷ Bár a *Schriftsteller-Lexikon* Schesaeusszal is foglalkozó harmadik kötete elvileg már 1871-ben kiadásra került, Michael Albert 1873-as *Ruina Pannonica*-tanulmányában

³ EDER 1797.

⁴ Idézi SZEKFŰ 1906. 322.

⁵ SEIVERT 1785. 364.

⁶ EDER 1797. Notitia literaria 3.

⁷ TRAUSCH 1871. 171–173.

azt írja, hogy Trausch lexikonjának harmadik kötete addig még nem jelent meg,⁸ így annak Schesaeus-cikkét nem olvasta. Ebből kifolyólag Albert csak az Eder-féle négy könyvet ismerte, elemzése is csak ezekre vonatkozik, Schesaeus műveinek felsorolása közben megemlíti viszont, hogy van még hat másik könyv is, mely a Trausch-hagyatékban, annak katalógusa alapján, megtalálható.⁹ Trausch fia valóban megjelentette az édesapja hagyatékának katalógusát, de ebben én azt találtam, hogy Trauschnak a *Ruina Pannonica* V–XII. könyvéből volt egy példánya, tehát nem hat, hanem nyolc másik könyvről van szó.¹⁰ Erős viszont a gyanúm, hogy Albert egyszerűen összekeverte a katalógusban olvasottakat David Hermann közlésével.

Több mint harminc évvel később Szekfű Gyula vette elő újra a kéziratok kérdését, aki a Trausch által említett három Schesaeus-kézirat egyikét alaposabban is megvizsgálta. Ez a kézirat a szintén medgyesi származású történetíró Matthias Miles sajátkezü másolata volt, aki a 17. század második felében saját történeti munkájához, a *Siebenbürgischer Würg-Engelhez* gyűjtött anyagot, melynek eredményeként egy különböző történelmi témájú szövegekből álló gyűjtemény jött létre, és ennek egy darabja az öt könyvből álló *Cohaerentia cum superioribus* című mű. A szerző nincs feltüntetve, ráadásul az első könyvnek még külön címe sincs, csak egy rövid tartalomjegyzéke. A második könyv címe *Liber Ruinae Pannonicae*, a harmadiké *Ruinae Pannonicae Liber Septimus*, a negyediké *Ruinae Pannonicae Liber Octavus*, az ötödiké pedig *Ruinae Pannonicae Liber Duodecimus*.¹¹ Az öt könyvből tehát az utolsó három legalább címében egyértelműen a *Ruina Pannonica* VII., VIII. valamint XII. könyveként van feltüntetve. Miles gyűjteménye utóbb Ederhez került, akinek 1797 után Michael von Heyendorff medgyesi polgármester révén tudomására jutott, hogy valóban léteznek kéziratként fennmaradt további könyvek, melyekhez igyekezett hozzáférni. A Miles-gyűjtemény öt könyvét – kéziratossá bejegyzése alapján – maga Eder is Schesaeus munkájának tartotta, ugyanúgy mint később Trausch.¹² Szekfű összehasonlította a Wittenbergben kiadott könyveket a kéziratossal anyaggal nyelvi és filológiai szempontok alapján és szintén arra a következtetésre jutott, hogy Schesaeus a szerző. Trausch azon elképzelését is elfogadta, hogy a hiányzó három könyv a *Historia de bello Pannonico* három könyve. Szekfű mindenesetre arra is felhívta a figyelmet, hogy a kéziratossal szöveg interpolált, amit ő Milesnek tulajdonított. Úgy gondolta, hogy Miles plágiumot követett el és a kéziratossal könyveket szó szerint németre fordítva adta közre saját munkájában. Szekfű végül arra is rámutatott, hogy a kéziratossal könyvek a tartalomjegyzékek alapján nem teljesek, mert hiányzik például Kendi Anna története és a XII. könyv vége. Szekfű maga úgy vélte, hogy a kézirat, amelyet Miles lemásolt, már eleve hiányos volt, tehát nem ő hagyott el részleteket.¹³

Tíz évvel később jelent meg Hegedűs István tanulmánya, aki a Szekfű által megkezdett munkát folytatta. Ő is összehasonlította a kéziratossal könyveket Miles történeti munkájával, de részben eltérő eredményekre jutott. Abban egyetértett ugyan Szekfűvel, hogy a Miles-féle kézirat interpolált, és hogy ez magának Milesnek köszönhető, de a plágium vádját vitatta. Szerinte ugyanis Miles nem szóról szóra fordított, hanem művét több forrásból merítette, melyeket át

⁸ ALBERT 1873. 13.

⁹ ALBERT 1873. 14.

¹⁰ TRAUSCH 1872. 12.

¹¹ SZEKFŰ 1906. 323.

¹² SZEKFŰ 1906. 332; 324.

¹³ SZEKFŰ 1906. 323–332.

is dolgozott.¹⁴ Hegedűst mindazonáltal az a kérdés is foglalkoztatta, hogy vajon milyen szövegváltozatot rejt a többi kézirat. Ő maga hármat ismert, a Miles-féle másolatot és még két másikat, melyek közül az egyiknek mindössze a tartalomjegyzékét látta. A másik kézirat, illetve a harmadik tartalomjegyzéke alapján viszont arra a következtetésre jutott, hogy a fellelhető kéziratok alapja a Miles-gyűjtemény darabja.¹⁵ Trauschhoz és Szekfűhöz hasonlóan Hegedűs is elfogadta Hermann közlését és úgy vélte, hogy Schesaeus kezdetől fogva egy tizenkét könyvből álló nagyszabású eposzt tervezett Vergilius példáját követve. Hegedűs szerint a mű tárgya János Zsigmond uralkodása, mely egybeesik a Schesaeus által elbeszélte időszakokkal (1540–1571), Schesaeusban pedig már a transzilvanizmus egyik korai előfutárát vélte felfedezni. Arra a kérdésre, hogy az első négy könyvet a szerző miért adta ki a IX–XI. könyvvel együtt, az volt a válasza, hogy az események aktualitása miatt, mert így próbálta műve iránt az érdeklődést felkelteni.¹⁶

Mindezek után felvetődik a kérdés, hogy Csonka Ferenc 1979-es kritikai kiadásában hogyan szerepel a *Ruina Pannonica*. Csonka ugyanazt a két kéziratot ismerte, mint amit maga Hegedűs is személyesen látott, tehát a kéziratok könyvekkel kapcsolatban a Miles-féle gyűjtemény példányától eltérő szövegváltozatot nem ismert, a kritikai kiadásban pedig a feltételezett tizenkét könyvet egyetlen egy művé állította össze.¹⁷ Kulcsár Péter a kiadásról írt recenziójában dicsérte ugyan a Csonka által elvégzett munka magas színvonalát és a rengeteg belefektetett munkát, de több alapvető kifogása is volt. Az egyik az volt, hogy egy kritikai kiadásnak lényegében a korábbi kutatásokra kellene épülnie és azok mintegy összegzése kéne hogy legyen. Ezzel szemben a Csonka-féle kiadás nem a korábbiak összegzése, hanem inkább csak kiindulópontja lehet a további kutatásoknak, hisz kérdéses, hogy mennyiben lehet egyáltalán Schesaeus-kutatásról beszélni. Kulcsár szerint ugyanakkor a *Ruina Pannonica* Wittenbergben kiadott és a csak kéziratként fennmaradt részeknek összeillesztése és *Ruinae Pannonicae libri duodecim* címen való közlése különösen problémás. Úgy vélte, hogy a szerző ugyan utólag bővíteni akarta a *Ruina Pannonica*-t, de ezzel haláláig nem készült el, a mű tehát nincs kész, és Csonka a különböző formában ránk maradt könyveket egy olyan szerkezetbe kényszerítette, amely így nem alkot egységet. Kulcsár leginkább a strukturális hiányosságokat emelte ki, például azt, hogy a mű vége nincs befejezve, vagy hogy Schesaeusnak a wittenbergi kiadásban megjelent két szerzeménye, a *Ruina Pannonica* és a *Historia de bello Pannonico* befejezett és önmagukban egységet alkotó művek, amelyeket a szerzőnek még át kellett volna alakítania, hogy az utólag megírt részekkel összeillessze. Kulcsár végezetül azt is megemlítette, hogy a filológiai munka sem tekinthető még befejezettnek, hisz a szöveg köztudottan interpolált, valamint egy kritikai kiadásnak minden szövegváltozatot figyelembe kellene vennie, ez az összevetés viszont a *Ruina Pannonica* esetében nem történt meg.¹⁸

Kulcsár Péter recenziója nem váltott ki nagy visszhangot, ennek ellenére úgy vélem, hogy felvetései még mindig aktuálisak, hisz továbbra sincs a *Ruina Pannonica*-nak olyan kritikai kiadása, amely tényleg minden szövegváltozatot figyelembe venne. Lényegében még az sem

¹⁴ HEGEDŰS 1916. 9–11.

¹⁵ HEGEDŰS 1916. 11–13.

¹⁶ HEGEDŰS 1916. 15–18.

¹⁷ CSONKA 1979. 22–24.

¹⁸ KULCSÁR 1980.

tisztázott, hogy hány kézirat létezik egyáltalán, és a Schesaeus-kutatással kapcsolatban sem történt túl sok előrelépés. Mindemellett az egyik legfontosabb kérdés továbbra is az, hogy mi volt Schesaeus eredeti koncepciója a *Ruina Pannonica*-val kapcsolatban, vajon eleve egy nagyszabású, tizenkét könyvből álló eposzt tervezett-e Vergilius példáját követve, de már a transzilvanizmus szellemében, vagy pedig különálló, befejezett, önmagukban egységet alkotó műveknek tekinthetőek-e a *Ruina Pannonica* és a *Historia de bello Pannonico*, melyeket a szerző utólag a köztes részeket kiegészítve, valamint az események elbeszélését 1566 után is folytatva egy nagyobb lélegzetű, verses formában megírt történeti elbeszéléssé kívánt átdolgozni, melyet azonban haláláig nem fejezett be.

Úgy vélem érdemes Hegedűs elképzelését kiindulópontként használni, miszerint Schesaeus példaképe kezdettől fogva Vergilius volt, és hogy a tizenkét énekből álló mű középpontjában János Zsigmond élete és uralkodása áll. Az valóban igaz, hogy a wittenbergi kiadás és az öt kézirat ének együtt az 1540-től 1571-ig tartó időszak eseményeit tárgyalják, amely egybeesik János Zsigmond életével és uralmával. Az viszont, hogy kezdettől fogva ez lett volna Schesaeus elképzelése, már csak azért is kérdéses, mert a wittenbergi kiadás 1571-ben jelent meg, abban az évben, amikor János Zsigmond meghalt. Már emiatt is elég valószínűtlen, hogy Schesaeus az utolsó Szapolyai halála után úgy döntött, gyorsan megírja az uralkodásának történetét tizenkét könyvben, még ugyanebben az évben elkészült hét könyvvel, melyeket aztán külföldön sikerült is megjelentetnie, miközben a maradék öt könyvvel élete hátralévő tizennégy éve alatt sem készült el teljesen. Ezzel szemben magát a művet vizsgálva arra a következtetésre juthatunk, hogy a *Ruina Pannonica* Wittenbergben megjelent négy könyve már János Zsigmond március 14-i halála előtt elkészült. Ahogy azt korábban már említettem, az 1571-ben megjelent kötet két ajánlást tartalmaz, egy Forgách Ferenc erdélyi kancellárnak címzett verses ajánlást valamint egy Báthory Istvánnak szóló ajánlólevelet, akit erdélyi vajdának nevez, tehát a két ajánlás mindenképpen május 25-e után készült, mikor Báthoryt Gyulafehérváron már fejedelemmé választották. Ennek ellenére több okból kifolyólag sem valószínű, hogy maga a mű is Báthory megválasztása után készült volna, már csak amiatt sem, mert nem valószínű, hogy Schesaeusnak ideje lett volna mindennel elkészülni. Szerencsére azonban nem vagyunk pusztán találgatásokra utalva, az első könyv elején ugyanis Schesaeus a következőket írja:

„VOS quoque Diis geniti et praestantes Poëones armis,
 Quorum gesta capax celebrat, miratur et orbis,
 Non haec despecti contemnite carmina vatis,
 Si vestras laudes calamo non aequat agresti.
 Pro facto placeat vobis precor aequa voluntas,
 Dent maiora alii. Tuque o Rex Dive IOANNES,
 Ungarici fulcrum decus immortaleque regni,
 Sanguinolenta tuae dicentem praelia gentis,
 Quasue graues animo curas tulerisque labores,
 Extra intusque tibi dum perfidus obstrepit hostis,
 Audi percupide, placatoque aspice vultu.”¹⁹

¹⁹ CSONKA 1979. 113.

Egyrészt tehát arra kéri a magyarokat, akiknek a küzdelmeit az egész világ csodálja és ünnepli, hogy ne vessék meg verseit, ha esetleg a tetteik nagyságával az ő költői tehetsége, mely nem elég kifinomult, nem veheti fel a versenyt, és legalább a szándékot értékeljék. Másrészt pedig (II.) János királyhoz, a Magyar Királyság támaszához és örök ékességéhez fordul, akit arra kér, hogy jó szívvel hallgassa a népe véres csatáit és saját küzdelmeit megéneklő költőt. Ez alapján úgy vélem egyértelműen kijelenthető, hogy János Zsigmond nem csak életben volt, mikor Schesaeus ezeket a sorokat írta, de a mű eredeti címzettjének is ő tekinthető. Figyelemre méltó az is, hogy a *Ruina Pannonica* negyedik könyve egy rövid imádsággal zárul, melyben Schesaeus Istent többek között arra kéri, hogy őrizze meg a királyt népével együtt („Regem cum populo serva, defende, gubernare”²⁰), ez a király pedig alighanem II. János. Szóba jöhetne ugyan elméletileg I. Ferdinánd vagy I. Miksa is, de ez a körülményeket figyelembe véve elég valószínűtlen, Báthory pedig csak jóval később lett lengyel király. Ha tehát igaz az a feltevés, hogy János Zsigmond az a király, akit Schesaeus a mű végén említ, akkor a *Ruina Pannonica* négy könyve már János Zsigmond halála előtt elkészült. Ennek megfelelően az a legvalószínűbb, hogy János Zsigmond halála és Báthory István megválasztása után Schesaeusnak a lehető leg hamarabb kellett a helyzetre reagálnia, és ezért a már elkészült és talán nyomtatásra is előkészített művét még gyorsan a két már említett ajánlással kiegészítette, melyek közül a Báthorynak címzett ajánlólevél részben talán – eredetileg persze János Zsigmondnak címezve – már meg is volt írva, ezt pedig már csak gyorsan átdolgozta.

Schesaeus az ajánlólevélben elsősorban történetíróként pozicionálja magát, történetírói hitvallásáról Cicerót idézve így szól: „Haec enim historico data lex est, teste Cicerone: Ne quid falsi dicere audeat, deinde ne quid veri non audeat, ne qua suspicio gratiae sit in scribendo, ne qua simultatis.”²¹ A történetíró arany szabálya tehát az, hogy ne merjen olyat állítani, ami nem igaz, és ne féljen az igazat kimondani, nehogy felmerüljön a gyanú, hogy esetleg elfogult valakivel szemben, akár rokonszenvből, akár ellenszenvből. A Schesaeus által idézett „gratia” és „simultas” ebben a kontextusban a tacitusi „studium” és „ira” szinonimája. A szerző a későbbiekben történetírói módszeréről is szót ejt: „In hoc tamen mihi probe conscius, nihil me scribere voluisse, quod non fide dignorum hominum oculis experientiaque exploratum cognitumque antea satis superque fuerit, paucis exceptis, de quibus hominum variant opiniones.”²² Schesaeus tehát semmi olyat nem akart művében leírni, ami nem megbízható forrásból származott vagy nem volt közismert, eltekintve néhány kivételes esettől, melyekről eltérőek voltak a vélemények. A kortörténetírásban rejlő kihívások mindenesetre nem kerültkék el a figyelmét, az ezzel kapcsolatos nehézségekről következőképpen vall:

„Augent solitudinem de periculo imprimis facta quaedam in animis oculisque atque auribus hominum recentia, quorum certitudo nec dum satis explorata aut fama constanti exacte confirmata habetur. Ea pro certis et immotis affirmare, arbitrioque popularis aurae commissa latius per orbem disseminare, temerarii et suspectae fidei hominis notam esse quis non videt?”²³

²⁰ CSONKA 1979. 186.

²¹ CSONKA 1979. 109.

²² CSONKA 1979. 111.

²³ CSONKA 1979. 109.

Mivel tehát elsősorban a közelmúlt történéseiről nehéz megbízható értesüléseket szerezni, fennáll a veszély, hogy hiteltelenként bélyegzik meg azt, aki maga is bizonytalan híreket kezd el terjeszteni a világban. Ezen kívül azonban egy jóval nagyobb veszéllyel is tisztában volt: „tamen longe maius graviusque ex rebus ipsis, quas cano, periculum emergere posse haec scribenti, forte non prorsus falso augurio ducor, ut evitata Charybdi demum Scyllaeam rabiem pati necesse sit.”²⁴ A kortörténetírás ugyanis nem egy veszélytelen foglalkozás, főleg ha az ember a cicerói elveket vallja, s még ha sikerül is Kharübdiszt elkerülnie, könnyen Szküllával találhatja magát szemben, főleg akkor, ha két jeles király küzdelmét szándékozza elmesélni:

„Ad haec duorum praestantissimorum regum bella describo, quorum quisque suam laudem merito atque optimo iure sibi vindicat, ut qui Christiani orbis reipub<licae> plurimum opis et salutis virtute sua attulerit. Verum (ut fit in civili discordia), dum tandem fas et ius contra rem suam provehere et fulcire quisque conatur. (Dolus enim an virtus, quis in hoste requirat.) Illud a Iulio Caesare dictum saepe usurpatum, etiam apud Christiani orbis principes proh dolor (absit invidia dicto) locum reperisse nonnunquam pro comperito habemus: Si violandum est iusiurandum, regni causa violandum est, in aliis pietatem colito. Quae profecto citra reprehensionem et invidiam vix a quoquam referri posse existimo. Praeterea complures alienae invidentes virtuti propria sua merita extenuari atque obscurari aliorum laude conquerentur. Deinque in mediis quasi faucibus Turcarum sedentibus, ubi undique circumsonare strepitus armorum crudelissimae gentis, inter ipsas ruinas Ungarici imperii experimur, quam parum tutum sit eosdem amaris incessere dicitis, immanis ipsorum rabies in omnis sexus, aetatis et conditionis homines effusa abunde declarat. Illos vero laudibus coelo aequare (cum sint inimici crucis Christi) quis non amentis et ab affectu Christiano hominis alieni opus esse existimet? Cum Cyclopes illi et parricidae cruenti, ante ipsa ora parentum, infantes per aera raptatos in frusta misere per lusum gladiis concidunt. Sorores nostras iure sanguinis et religionis societate nobis charissimas infandis libidinibus polluunt, et ad longe maiora scelera, quam dici potest, reservant. Sacra iusque prophanant Mezencii illi sceleratissimi. Proinde inter malleum et incudem haerenti quae potest esse securitas?”²⁵

Ez a részlet több szempontból is érdekes számunkra, de érdemes hátulról elkezdni az értelmezését. Schesaeus ugyanis az utolsó mondatban felteszi a kérdést, hogy ugyan miféle biztonságban élhet az, aki kalapács és üllő közé került. Ezt a metaforát nem egyszer használja, máshol is megemlíti, hogy a magyarok és az országuk úgy járt, mint a kéz, mely kalapács és üllő, vagyis két nagyhatalom közé szorult, akik nem mások, mint a törökök és a németek. Ezt egyértelműsíti a *Ruina Pannonica* negyedik könyve, mely ezzel az imával zárul:

„At tu summe pater, nostri patriaeque misertus
Ardentes odiis animos bellique tumultus
Comprime, civilis satis est iam sanguinis haustum.
Arcigeri teneant Euxini littora Thraces,
Militet ad Rhenum laxis gens Teutona braccis,

²⁴ CSONKA 1979. 109.

²⁵ CSONKA 1979. 109–110. Az a részlet, hogy „ut fit in civili discordia” Csonkánál úgy szerepel, hogy „ut sit in civili discordia”, ennek viszont egyrészt ebben a kontextusban nincs értelme, másrészt pedig a wittenbergi kiadásban nem ez szerepel, hanem „ut fit in civili discordia”: SCHESAEUS 1571. A iii.

Nos inter quorum saevissima bella manemus
 Ceu manus imposita incudi, cui desuper ingens
 Malleus incumbit, pressamque gravi obterit ictu.
 Regem cum populo serva, defende, gubernas,
 Ut faciant dicantque tuo non dissona verbo.”²⁶

Itt egyértelműen azt látjuk, hogy a kalapács és az üllő Schesaeus értelmezésében az „arcigeri Thraces” és a „gens Teutona”. Ezen körülmények között arra kéri Istent, hogy szánja meg népét és hazáját, vessen véget a háborúnak és a gyűlölködésnek, a törökök pedig elégedjenek meg a Fekete-tenger partjaival, a németek meg inkább a Rajna mentén háborúzzanak. A Schesaeus által többször is említett haza a több részre hullott Magyar Királyság, melyre már a mű címe is utal. A kalapács és az üllő metaforája úgy gondolom, kulcsfontosságú a mű megértése szempontjából. Aktív szerep ugyanis a *Ruina Pannonica*-ban csak a két nagyhatalomnak jut, míg a magyarok általában passzívak, vagy szerepük pusztán a védekezésre szorítkozik.

Felvetődik mindenesetre a kérdés, hogy kiket ért Schesaeus a két korábban már említett jeles király alatt, akiknek a küzdelmét szándéka szerint megírja. Hegedűs István erre talán azt mondta volna, hogy I. Ferdinánd és János Zsigmond ez a két uralkodó, az utóbbi legalábbis mindenképp, hisz szerinte János Zsigmond a *Ruina Pannonica* főszereplője, még akkor is, ha ő maga is elismeri, hogy a wittenbergi kiadásban nem túl sokat szerepel.²⁷ Ez egyébként részben nem túl meglepő, hisz János Zsigmond uralkodása és élete egybeesik, mivel a Szapolyai-oldal hívei már csecsemőként királlyá választották, így tehát a wittenbergi kiadás negyedik könyvében szereplő egri ostrom idején is még csak tizenkét éves volt. Emiatt tehát a *Ruina Pannonica* négy könyve nem túl sokat foglalkozik János Zsigmonddal, de alapvetően a *Historia de bello Pannonico*-ban sem az övé a főszerep, bár igaz, hogy a tatárok feletti győzelmét Schesaeus bemutatja. Ennek ellenére érdekes, hogy a Báthorynak címzett ajánlólevélben azt írja, hogy szeretné János Zsigmond hazájáért tett érdemeit más népekkel is ismertetni, akik ezekről esetleg alig hallottak valamit, vagy ha hallottak is, azt is csak méltatlan módon elferdítve.²⁸ Ezt a látszólagos ellentétet Hegedűs azzal magyarázta, hogy Schesaeus szeme előtt a tizenkét könyvből álló mű képe lebegett.²⁹ Az valóban meglepő, hogy Schesaeus külön kiemeli, hogy szeretné művével János Zsigmond hírnevét öregbíteni, másrészt viszont a wittenbergi kiadás egyik írásában sem említi túl gyakran. Ennek ellenére talán nem túlzás azt állítani, hogy Schesaeus ezen célját már az ajánlólevéllel elérte, melynek egy egész oldalát János Zsigmond dicséretének szenteli, akinek életét és uralkodását gyakorlatilag minden lényeges szempontból körüljárja, kezdve valláspolitikájával és az Oszmán Birodalomhoz fűződő viszonyával – utóbbit mentegetni próbálja – egészen kiváló műveltségével és zenei érdeklődésével bezárólag.

Úgy gondolom tehát, hogy a Schesaeus által említett két jeles uralkodó nem I. Ferdinánd és János Zsigmond, hanem I. Ferdinánd és I. Szulejmán. Már a kalapács és az üllő metaforája is azt bizonyítja, hogy a két egymással küzdő fél alatt Schesaeus nem a magyarokat vagy a magyarok közül Ferdinánd és János Zsigmond pártján állókat, hanem a németeket és a törököket érti, e

²⁶ CSONKA 1979. 186.

²⁷ HEGEDŰS 1916. 15; 20.

²⁸ CSONKA 1979. 110-111.

²⁹ HEGEDŰS 1916. 20.

két nagyhatalom közé pedig a Magyar Királyság szorult, amelynek területén a két ellenfél egymással szemben folytatott háborúját vívta. Azzal, hogy Schesaeus a két jeles uralkodó harcaként határozza meg művének témáját, a kortörténetírással kapcsolatos félelmei is érthetőbbé válnak, miszerint nehéz és veszélyes feladat kerülni a hazugságot és az igazat mindig kimondani. Ferdinánd ugyanis – a két jeles király egyike, akit Schesaeus név szerint nem nevez meg – joggal állíthatja, hogy nagyok az érdemei a keresztény világ (Christiani orbis respublica) védelmezésében, a keresztény fejedelmek ugyanakkor túl gyakran hajlanak arra, hogy esküjüket országaik érdekében megszegjék. Ezzel a némiképp homályos utalással a szerző alighanem arra akart célozni, hogy Ferdinánd uralkodásának is vannak problémás aspektusai, melyekről veszélyes lehet írni. Másrészt a törökök mintegy torkában ülve („in mediis quasi faucibus Turcarum”) az sem éppen veszélytelen, ha a másik félről ír őszintén, mert megsérteni őket veszélyes, dicsérni vagy jót írni róluk pedig keresztény szemszögből nézve problémás. Az ajánlólevélnek ezt a részletét persze úgy is lehetne értelmezni, hogy veszélyes dolog a két királyt, Ferdinándot és János Zsigmondot megsérteni, ha ragaszkodik azon történetírói elvéhez, hogy csak az igazat mondja és semmit sem hallgat el, a törökökről pedig szintén veszélyes akár jót, akár rosszat írni. Ennek ellenére úgy gondolom, hogy ez a valószínűtlenebb értelmezés, valamint felmerül az a kérdés is, hogy miért ajánlaná egy szerző művét egy olyan embernek – és ennek halála után a következő uralkodónak címzett ajánlólevélben miért dicsérné egy egész oldalon keresztül – ha úgy vélné, hogy az uralkodásának és küzdelmeinek igaz történetét veszélyes megírni és ezt még be is vallja. Ezért sokkal helytállóbbnak gondolom azt, hogy Schesaeus azt érezte veszélyesnek, ha megírja Ferdinánd és Szulejmán küzdelmeinek és az ennek következményei alatt szenvedő Magyar Királyság romlásának történetét. Schesaeus tehát tudatában volt a feladattal járó veszélyeknek és nehézségeknek („rem non minus operosam, quam periculosam aggressus sum”³⁰), ennek ellenére úgy döntött, hogy vállalja a kockázatot:

„Verum enimvero, ut haec pericula minus formidarem, aut saltem animo aliquantisper excuterem, me graviores causae, ut contra audentius irem, in proposito continuerunt. Primum argumenti dignitas, quo dulcis patriae rerum vicissitudines et ruinas imperii Ungarici pertexo. Nam ut ille inquit:

Et pius est patriae facta referre labor.

Idque eo fine factum, ut et aliae exterae nationes, ab hac illuvie Mahometica immunes et liberae, gemitus et planctus compeditorum, sedentium in tenebris et in umbra mortis exaudiant, et ad commiserationem excitentur. Aliquorum etiam hoc iugo pressorum mitiore sorte moti, singularem Dei Opt<imi> Max<imi> clementiam agnoscere discant, qui et hic voce euangelii incorrupta et vero usu sacramentorum sibi colligit ecclesiam, quam mirabiliter sapientissimo suo consilio praeter humana praesidia, inter media tela et hostes conservat et defendit, sicut olim Israhelitas in Aegypto et deserto, ac Babylone postea miraculose rexit et tutatus est, ut hoc exemplo commonefacti Dei tutelarem protectionem erga Ecclesiam suam etiam in hac vita cognoscant, quam demum in aeterna vita perpetuis ornatam beneficiis sine ullo fine glorificabit. Huc accedit, quod toti orbi notum esse prodest, non metu periculorum aut ignavia omnium monumentis celebratissimam

³⁰ CSONKA 1979. 111.

gentem illum Hungaricam ob virtutem bellicam et opulentiam inexhaustam sub iugum Turcicum concessisse, quae tanto tempore, tam feliciter et animose, licet impari multitudine, cum Turcis concurrens victorias amplissimas saepenumero reportavit, totiusque Europae fuit scutum et propugnaculum, ac sola propemodum Turcicis armis formidabilis: sed multo suo cum sanguine (ubi fata aliter de ipsorum imperio decrevere) patriam et libertatem amisisse.”³¹

Schesaeus azon kívül, hogy János Zsigmondot az igaztalan vádaktól megvédje és az ország érdekében tett jótéteményeit elmondja, négy okát említi annak, hogy végül is miért döntött úgy, hogy korának történetét megírja. Először is azt emeli ki, hogy egy olyan témáról van szó, amelyről érdemes írni, ráadásul Ovidiust idézve hangsúlyozza annak fontosságát, hogy hazája történetét elmondja. Másodsor fontosnak érzi, hogy azok a népek, amelyek az iszlám áradattól („illuvies Mahometica”) még szabadok, azoknak a szenvedéseit megismerjék, akik ezt már megtapasztalták, és együttérzésre készítse őket. Harmadrészt azt szeretné bebizonyítani, hogy Isten kegyelmét és védelmét az igazhitűek iránt megmutatja, illetve hogy ebben a nehéz helyzetben is hogyan nyújt már ebben az életben segítséget egyháza számára. Végző soron pedig azért döntött úgy, hogy a nehézségek ellenére megírja kora történetét, hogy az egész világ megtudja, hogy a magyarok, akik hosszú időn keresztül Európa pajzsa és védőbástyája voltak, hazájukat és szabadságukat nem félelemből vagy gyávaságból veszítették el. Azzal mindenesetre tisztában volt, hogy műve miatt esetleg támadásnak lesz kitéve:

„Deinde ut Cels<itudinis> T<uae> patrocinio uterer contra morsus Sycophantarum et Zoilorum rabiem, qui in id serio incumbunt, ut in toto aliquo poemate quae bene dicta sunt, aut non videant, aut invidia dominante contemptum visa praetereant. Si quid vero minus dextre aut considerate dictum offenderint, impuro suo et scelerato rostro impetant et exagitent. Non absimilis, sicut d<ivus> Basilius de invidis loquitur, vulturibus, qui sanos ovium greges pascentes negligunt, cadavera solum rostris et unguibus discerpunt; aut muscis, quae sana et integra corporis parte relicta laesam et male affectam arrodunt et contactu foedant. Contra tales, inquam, Scarabaeos, et obstreperos corvos, inprimis, amplissimae dignitatis viros, decet tueri innocuas lusciniās, quibus id solum est in votis, ut Dei conditoris sui beneficia et heroum res praeclare gestas, nullius bene meriti cum insectatione aut obtreptione, immortalī carmine decantent et celebrent. Caeterum huius argumenti res domi militiaeque gestas fusius accuratiusque pertractaturus, ubi haec quaeis praeludia Cels<itudini> T<uae> probari video.”³²

Esetleges rágalmozóit és művének rosszindulatú kritikussait hol keselyűkhöz hasonlítja, akik csak a hullákat tépik szét csőrükkel és karmaikkal, hol legyekhez, akik a beteg testrészeket támadják meg, hol pedig szkarabeuszokhoz és hollókhoz. Velük szemben védelmet Báthory Istvántól remél, hisz úgy illik, hogy a nagy tekintélyű férfiak védjék meg az ártatlan fülemüléket, akik semmi mást nem szeretnének, mint Isten jótéteményeit és a hősök jeles tetteit elmesélni és örök dicsőségű dallal ünnepelni. Schesaeus azt is kilátásba helyezi, hogy művének tárgyával

³¹ CSÓNKA 1979. 110.

³² CSÓNKA 1979. 111–112. Az utolsó mondatot Csonka úgy egészíti ki, hogy „Cels<itudine> T<uae> probari”, holott a „probari” szinte mindig részes esetet vonz, ezért átjavítottam „Cels<itudini> T<uae>”-ra.

bővebben és alaposabban is foglalkozik majd, ha úgy látja, hogy Báthorynak kedvére van ez az „előjáték”. Ez a részlet számunkra azért érdekes, mert azt mutatja, hogy bár a wittenbergi kiadásban megjelent két mű alapvetően lezártnak tekinthető, Schesaeus érdeklődés esetén már 1571-ben is fenntartotta annak lehetőségét, hogy korának történetével a továbbiakban is foglalkozzon. Hogy ezt konkrétan milyen formában képzelte el, művének átdolgozásaként, bővítéseként, vagy esetleg a *Ruina Pannonica*-ban és a *Historia de bello Pannonico*-ban nem feloldozott események önálló műben való elbeszéléseként, véleményem szerint a fenti hivatkozás alapján nem dönthető el egyértelműen, és nem is biztos, hogy Schesaeusnak ekkor már egy tökéletesen kiforrott terve vagy elképzelése lett volna. Könnyen elképzelhető, hogy egyszerűen jelezni akarta Báthory Istvánnak, hogy megfelelő támogatás esetén továbbra is szívesen folytatná irodalmi és történetírói tevékenységét. Az viszont, hogy a folytatás lehetőségét ugyan felveti, de ez ekkor még nem konkrétumként, hanem eshetőségként jelenik meg, a Hegedűs által felvázolt, kezdettől fogva világos és következetes koncepció létezését erősen cáfolja.

Kezdeti tervei tehát feltehetően nem abba az irányba mutattak, hogy János Zsigmond uralmát tizenkét énekben megörökítse, hanem hogy a két nagyhatalom közé beszorult Magyar Királyság történetét elmesélje. Schesaeus ezt az ország hanyatlásának történeteként látta, melyre már a mű címe – *Ruina Pannonica*, vagyis Magyarország (vagy klasszicizálva: Pannónia) romlása – is utal. Az egykor oly hatalmas és büszke ország („regnum superbum”) hanyatlásának okait kortársaihoz hasonlóan próbálta értelmezni:

„Pannoniae tristes versu memorabo ruinas,
 Utque duces animosaque gens regnumque superbum
 Concidit, ut Cadmi per mutua vulnera proles:
 Victa iugo Scythici submittens colla tyranni,
 In vitium quia prona ruit, virtutis avitae
 Immemor, inque alios alii convertere ferrum
 Exitiale parant ex ambitione regendi,
 Diversos dominos distracta mente sequentes,
 Publica privatis postponunt commoda rebus,
 Et misere oppressam graviore tyrannide plebem,
 Haebraeos veluti Pharao crudelis, acerbant.
 Multi perfidia capti, sed pluribus aurum
 Exitium tulit atque amor immoderatus habendi.
 Riphaea multis nocuerunt foedera gentis,
 Credulitas nimium quos improvisa fefellit.
 Praecipue in sacro vecors dissensio cultu,
 Quando licet, quod cuique lubet proponere dogma
 Humani ex cerebri desumptum impune lacuna:
 Haec mala praecipitis sunt fons et caussa ruinae.”³³

A romlás okai tehát az elődök erényének elvesztése, a hataloméhség, a közös ügyek elhanyagolása a személyes érdekek végett, a nép elnyomása, a hűtlenség, a telhetetlen kapzsiság és birtokvágy, a hiszékenység, amely a török uralomnak megágyazott, valamint különösképp

³³ CSONKA 1979. 112–113.

az esztelen vallási viszály. Erős kritikával illeti korának azon trendjét is, hogy – ahogy ő maga fogalmaz – bárkinek lehetősége volt rá, hogy a maga dogmáját, bármit is talált ki éppen, másoknak előterjessze. Az ország hanyatlásának okait tehát Schesaeus is az erkölcsi hanyatlásban és a vallási válságban látta. Én azonban úgy vélem, hogy Schesaeus szándéka a *Ruina Pannonica*-val nem az volt, hogy pusztán a Magyar Királyság romlását mesélje el, hanem reményt is szeretett volna adni, és erre utal nem csak a mű szerkezete, hanem a negyedik könyvben tárgyaltak is. A mű első énekében az ország Szapolyai János halála után bekövetkező három részre szakadását, valamint Fráter György és Izabella királyné konfliktusait meséli el egészen a nyírbátori egyezményig. Az első könyv végén található még egy rövid kitérő is „Status religionis” címmel a reformációról Erdélyben és Kelet-Magyarországon. A második könyvben Schesaeus a hivatalosan János Zsigmond fennhatósága alatt álló területek Ferdinándnak történő átadásáról, az ennek következtében a törökökkel újból kitört harcokról és Fráter György haláláról számol be. A harmadik könyv témája a pozsonyi országgyűlés és különböző várostromok, mint például a Veszprémért vagy Drégely váráért folytatott küzdelmek, valamint Temesvár és Szolnok ostroma. Az utolsó könyvet végül Schesaeus teljes egészében Eger 1552-es ostromának szenteli. Bár az első három könyvben az ország romlásáról számol be, a negyedik könyvvel más szándéka volt:

„Bella Giganteos imitata furore tumultus,
 Vi magna et Superum fraudesque dolosque repressos,
 Hungara quid virtus bello, concordia quidve
 Assiduo valeat coniuncta labore, minisque
 Nescia mens unquam diris et verbere frangi,
 Vulgus et assuetum monitis parere regentum,
 Numine divino fretus, memorare Camoenis
 Incipiam [...]”³⁴

Schesaeus már az első pár sorban kijelenti, hogy azt fogja megénekelni, hogy mire képes a magyar erény és egyetértés ha az emberek nem törnek meg, a nép az uralkodóknak engedelmeskedik és Istenben bíz. Az utolsó könyvben többször is kiemeli, hogy a sikereket csak az erény teszi lehetővé, mely még arra is képes, hogy az emberek életét és társadalmi helyzetét megváltoztassa. Eger sikeres védelme után Schesaeus művét a már idézett rövid imával zárja, melyben arra kéri Istent, hogy szánja meg a magyarokat és védje meg őket. Az utolsó könyv hangvétele a korábbiaktól eltérően kifejezetten pozitív, amely szintén arra utal, hogy a mű célja nem pusztán annyi, hogy a hanyatlás lehangoló történetét elbeszélje, hanem hogy reményt nyújtson és megmutassa, mire képes az erény és az Istenbe vetett bizalom, mely az egyetlen lehetőség arra, hogy a viszonytagságok egyszer véget érjenek. Az, hogy Schesaeus ebben látja a kiutat, természetesen összefügg világnézetével, melyben a történelem és a vallás egymástól elválaszthatatlan, amire művének vallási kérdéseket tárgyaló részletei is rámutatnak. Ezért is ajánlja a védők erényét, kitartását olvasói figyelmébe azzal a céllal, hogy bemutassa, hogy az ország pusztulásának belső okait (a morális és a vallási válságot) megoldva (tehát hittel és hűséggel) van remény arra, hogy a pusztulás külső okával is megbirkózzon az ország. Istent pedig arra kéri, hogy szánja meg hazáját, vessen véget a gyűlöletnek, a háborúknak és a vérontásnak, a németek és a törökök pedig inkább maradjanak otthon.

³⁴ CSONKA 1979. 170.

Végezetül hátra van még a transzilvanizmus kérdésének tisztázása. Schesaeusban Hegedűs István a transzilvanizmus előfutárát látta, akivel Tinódi Sebestyén magyar nemzeti szellemét helyezte szembe.³⁵ Erdély ugyan valóban nem csekély szerepet játszik a *Ruina Pannonica*-ban, véleményem szerint azonban nem lehet kijelenteni, hogy míg Tinódi az „összmagyar szellemet” képviseli, addig Schesaeus már az erdélyit. Művében Schesaeus csakugyan kiemelten foglalkozik Erdéllyel valamint Kelet-Magyarországgal, ahol az általa leírt események szinte kivétel nélkül játszódnak, és az is kijelenthető, hogy alapvetően erdélyi/kelet-magyarországi szemszögből szemléli az eseményeket. Ez azonban nem egy a magyarral szembenálló „erdélyi szellemmel” függ össze, hanem inkább történetírói elveivel. A kelet-magyarországi/erdélyi küzdelmek és események sokkal nagyobb mértékben érintették életét, mint a nyugat-magyarországiak, és sokkal több volt az ismerete, megbízhatóbbak a forrásai is. A Báthorynak címzett ajánlólevélben is külön kiemeli annak fontosságát, hogy csak olyasmit írjon le, amiről megbízható forrásból értesült: „nihil [...] scribere voluisse, quod non fide dignorum hominum oculis experientiaque exploratum cognitumque antea satis superque fuerit”.³⁶ Schesaeus számára a hivatkozási pont ennek ellenére még mindig a Magyar Királyság. Ezt bizonyítja többek között a kalapács és az üllő metaforája, de maga a címválasztás is, és ő maga is többször kiemeli, hogy Pannónia, vagy a Magyar Birodalom („imperium Ungaricum”), ahogy néha nevezi, romlását akarja elmesélni. Emellett pedig azt sem szabad elfelejteni, hogy a wittenbergi kiadásban megjelent másik mű címe is *Historia de bello Pannonico*, melyben egyaránt tárgyalja az erdélyi/kelet-magyarországi eseményeket és Szigetvár ostromát. A Pannónia elnevezés pedig nem más, mint Magyarország antikizáló, a humanisták által preferált megnevezése, Schesaeus művére az ilyenfajta megnevezések teljesen jellemzőek. Erdélyt sem „Transsilvania”-nak, hanem „Dacia”-nak hívja, Erdély lakóit pedig „Daci”-nak vagy „gens Dacica”-nak. A kifejezés egyébként nála érdekes módon a két román fejedelemségre, Moldvára és Havasalföldre nem vonatkozik, holott az ókori Dacia provincia természetesen nem csak Erdélyből állt. Végezetül tehát annyit érdemes megjegyezni, hogy ha az Erdélyi Fejedelemség kialakulása Schesaeusra egyből olyan hatalmas benyomást tett volna, mint ahogy azt Hegedűs feltételezi, akkor Schesaeus könnyűszerrel adhatta volna művének a *Ruina Dacica* címet. Nem mellesleg az ajánlólevélben a közben már elhunyt János Zsigmondot sem erdélyi fejedelemnek, hanem II. János királynak címezi. Az Erdéllyel kapcsolatos kitérők, különösen azok a részek, melyekben szinte csak a szászok lakta városokat írja le, rámutatnak viszont arra is, hogy szűkebb értelemben vett szülőföldje és közössége különösen fontos volt számára, de ez nem is igazán meglepő. Emellett pedig azt sem szabad elfelejteni, hogy az ilyenfajta földrajzi leírások a humanista történetírásra kifejezetten jellemzőek, azt pedig könnyebb volt hitelesen leírnia, amit maga is jobban ismert.

Összességében tehát elmondható, hogy bár tetszetős elmélet, hogy Schesaeus Vergilius nyomdokaiban lépkedve kezdettől fogva egy tizenkét énekből álló eposzt tervezett írni, melynek középpontjában János Zsigmond élete és uralkodása állt volna, mindez a mű vizsgálata alapján úgy gondolom egyértelműen cáfolható. János Zsigmond még életben volt, mikor a mű elkészült, és ő volt a *Ruina Pannonica* eredeti címzettje, az ajánlást viszont a szerző uralkodójának halála valamint Báthory István megválasztása után kénytelen volt gyorsan megváltoztatni. A mű elé illesztett ajánlólevél legalábbis már nem János Zsigmondnak, hanem a frissen megválasztott

³⁵ HEGEDŰS 1916. 5; 23.

³⁶ CSONKA 1979. 111.

Báthorynak szól, művét ugyanakkor már nem tudta, talán nem is akarta átdolgozni, mely tehát így az eredeti ajánlást nyomokban megőrizte. Schesaeus célja eredetileg nem az volt, hogy János Zsigmond uralmának történetét megírja, hanem a Magyar Királyság romlását, és hogy talán az ebből való kiút reményét felvillantsa. Bár a *Ruina Pannonica* szerkezetét, tartalmát és üzenetét tekintve önmagában lezárt műnek tekinthető, Schesaeus a Báthorynak írt ajánlólevélben felvetette a folytatás lehetőségét, bár nem világos, hogy ezt ekkor milyen formában képzelte el, és hogy mennyire voltak egyáltalán konkrét tervei. Műve folytatásának, kiegészítésének konkrét terve tehát már a Báthory-korszakban szülehetett, és az sem kizárt, hogy a későbbi koncepcióra erősen hatottak a Forgách Ferenc, Báthory István és Gian Michele Bruto nevével fémjelzett történetírói elképzelések és projektek, ehhez viszont érdemes lenne a kéziratok részeket – a filológiai kérdések tisztázása után – Forgách és Bruto műveivel összehasonlítani. Ez egyébként talán azt a kérdést is tisztázhatná, hogy mennyiben tekinthető Schesaeus önálló alkotónak és mennyiben függött környezetétől.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

ALBERT, MICHAEL (1873): Die „Ruinae Pannonicae“ des Christian Schesäus. In Ziegler, Johann (szerk.): *Programm des evangelischen Gymnasiums in Schässburg zum Schluss des Schuljahres 1872/3*. Hermannstadt, S. Filtsch's Buchdruckerei. 3–75.

CSONKA, FRANCISCUS (szerk.) (1979): *Christianus Schesaeus. Opera quae supersunt omnia*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

EDER, IOSEPHUS CAROLUS (szerk.) (1797): *Christiani Schesaei Saxonis Transsilvani Ruinae Pannonicae libri quattuor statum rei publicae et religionis in Ungaria et Transsilvania temporibus Ioannis Sigismundi Zápolya complexi ex editione Wittemberg. ann. M. D. LXXXI recus. Accesserunt nunc notitia literaria de Schesaeo, notae deinde et excursus ad historiam et ius publicum Transsilv. adinrentes cum indice critico duplici*. Cibinii, Martinus Hochmeister.

HEGEDŰS ISTVÁN (1916): *Schesaeus Ruinae Pannonicae című epikus költeménye*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.

KULCSÁR PÉTER (1980): Christianus Schesaeus. Operae quae supersunt omnia. *Irodalomtörténeti Közlemények* 84. évf. 1. sz. 101–105.

SCHESAEUS, CHRISTIANNUS (1571): *Rvinae Pannonicae libri qvatvor: continentes statvm reipvb: et religionis in Vngaria, Transylvania vicinisque regionibus imperante Ioanne Secundo Electo Rege Ungariae &c. Addita est historia de bello Pannonico Solymanni Imperatoris Turcorum ultimo, Iulae et Zygethi expugnationem continens*. Witebergae, Clemens Schleich & Antonius Schöne.

SEIVERT, JOHANN (1785): *Nachrichten von Siebenbürgischen Gelehrten und ihren Schriften*. Preßburg, Weber und Korabinkischer Verlag.

SZEKFŰ GYULA (1906): Schesaeus-kézirat a Nemzeti Múzeumban. *Magyar Könyvszemle* 14. évf. 4. sz. 321–334.

TRAUSCH, JOSEF CARL (1872): *Verzeichniss der Handschriften im Nachlasse des am 16. November 1871 gestorbenen Josef Franz Trausch*. Kronstadt in Siebenbürgen, Römer & Kamner.

TRAUSCH, JOSEF (1871): *Schriftsteller-Lexikon oder biographisch-literärische Denk-Blätter der Siebenbürger Deutschen. III. Band*. Kronstadt, Johann Gött & Sohn Heinrich.